

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պանիէլ () քոնէլ :

Ըստ մեր իննևտաններորդ դարուս մեծ պարծանքներէն մէկն է ու պիտի ըլլայ յաւիտեան՝ անմահ յիշատակաց արժանի պերճախօս հայրենասէրը Պանիէլ () քոնէլ կամ () Վոննէլ անունով Լնգղիացին . աս տարիս որոշուած է եղեր Լստուծմէ՝ անոր ժամանակաւոր կենացը և աշխատութեանցն ալ սահման, հայրենակցացը սուգ, ու բոլոր աշխարհիս ցաւակցութեան առիթ : Սկսն զի, ինչպէս որ ամէն լրագիրները իմացուցին, աս տարի () քոնէլ ճամբորդութեան ելած ըլլալով, մայիսի 13^{ին} Ղենովա քաղաքը վախճանեցաւ : Լստալիսի հռչակաւոր մարդուն պատմութիւնը ամբողջ գրքի մը նիւթ է, բայց մենք հոս օրագրիս չափին նայելով՝ համառօտ վարքոյն ալ գոհ ընել կ'ուզենք մեր ընթերցողները :

Նաւ Պանիէլ () քոնէլ 1774^{ին} Խաւանտա կղզիին Վէյրսիվին քաղաքը՝ ազնուական ու հին ցեղէ մը : Պղտիկուց () իսուսեանց քովը երկու տարի դաստիարակուելէն ետեւ՝ մեծ ջանքով ետեւէ եղաւ իրաւագիտութիւն սորվելու, ու քսան տարեկան եղած չեղած՝ սկսաւ քաջ փաստաբանի անուն հանել : Լն ատենէն կը սկսի () քոնէլի վարքը Խաւանտայի պատմութեանը հետ խառնուել, մանաւանդ թէ Խաւանտային հոգի տուողը () քոնէլ կ'ըլլայ . ուստի կ'արժէ որ հոս նախ Խաւանտայի վիճակը կարճ խօսքով մը ստորագրենք :

Խաւանտան գրեթէ 10 միլիոն բնակիչ ունի, որոնց մեծ մասը կաթուղիկէ հռովմէական եկեղեցւոյ դաւանանքը ունին : Լստենով Խաւանտայիք զատ թագաւոր ունեցած են,

բայց 1361^{ին} բոլորովին Լնգղիացւոց ձեռքն անցան : Լնգղիոյ Լղիսաթեթ թագուհին, որ սոսկալի ատելութիւն ունէր ուղղափառաց դէմ, արգելք հանեց որ Խաւանտայիք տէրութեան պաշտօններուն մէջ չկարենան մտնել . անկէ ետքն ալ հարիւր տարիէն աւելի մեծամեծ ու դառն հալածանքներ քաշեցին Խաւանտայիք Լնգղիացւոցմէ . վերջապէս 1782^{ին} անկախ խորհրդարան մը ունեցան . բայց որովհետեւ 1796^{ին} Պաղղիացւոց գրգռութեամբը ոտք ելան, Լնգղիացիք զանոնք նուաճելէն ետեւ՝ 1800^{ին} վճռեցին որ Խաւանտան Լնգղիոյ հետ միանայ, զատ խորհրդարան չունենայ, և Խաւանտայիք Լնգղիոյ խորհրդարանին մէջ նուիրակներ ունենան, բայց ուղղափառ Խաւանտայի մը ամենեւին չկարենայ ընտրիչ կամ նուիրակ ըլլալ : Լն ատենէն 'ի վեր Խաւանտայիք անդադար ազադակելու հետ էին որ Լնգղիացւոց հաւասարազատութիւն տրուիրենց, և ան վճիռը ետ դարձուի . և մեծ բաղդ ունեցան որ իրենց բողոքմանը առաջնորդ ու միջնորդ () քոնէլի պէս մարդը եղաւ :

Ըստ ճշմարիտ հայրենասէրը 1803^{ին} սկսաւ ուրիշներու հետ օրագիր մը հրատարակել՝ որով կը ջանար իր հայրենակցացը սիրտը միաբանութեան սիրով վառել, և Խաւանտայի իրաւունքները պաշտպանելու համար հաստատուած ընկերութեանը հոգին էր : Լն ատենէն սկսաւ իր անունը բոլոր Լստալա տարածուիլ . առանց զէնքի և բռնութեան, միայն իրեն արդիւնքովը, Խաւանտայի ժողովրդեան սիրտը վաստակեցաւ, այնպէս որ Խաւանտայիք () քոնէլը չէ թէ իրենց փաստաբան կամ իշխան, հապաբարերար ու հայր կը ճանչնային . և յիրաւի . վասն զի ինքը եղաւ իրօք Խաւանտայի ազատութեան և երջանկութեան պատճառը : Հայրենեաց սէրը սրտին մէջ վառուած, քանի որ կը նայեր Խաւանտայի վրայ և անոր թշուառութիւնը կը տեսներ, որ այս

պիսի լուսաւորեալ դարու մէջ ամէն ազատութիւններէ զրկուած՝ կը տառապի ու կը չարչարուի, սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլար, և մարդկային օգնութիւններէն հազար անգամ վեր դնելով աստուածային օգնութիւնը՝ նախառն լստուած դիմեց, և միտքը դրաւ որ մահու չափ աշխատի ինչուան որ հայրենիքը ան խեղճութիւններէն ազատէ։ Բայց ինչ կերպով. միթէ ապրտամբական խորհուրդներով, կամ թէ մէկը մէկալը իրենց օրինաւոր տէրանցը դէմ զինելով. ոչ երբէք. () քոնէլի պէս խոհեմ ու հեռատես, բարեպաշտ ու խաղաղասէր մարդուն մտքէն ալ չէր անցած այնպիսի ապօրինաւոր գործողութիւն։ Հապա ամէն բանէ առաջ իր հայրենակցացը մէջէն երկպառակութիւնն ու հերձուածները ուղեց վերցընել. նայեցաւ որ Խլանտացիք նախ մէջերնին միաբանին՝ մէկ սիրտ մէկ հոգի ըլլան, որ կարենան իրենց իրաւունքը օրինաւոր ու զօրաւոր կերպով պահանջել Բնգղիացւոց արդարութենէն։ Եւ աս վախճանիս համար ամէն զէնքէ զօրաւոր և ամէն սուրէ աւելի կտրող էր իր ճարտասան լեզուն. արդարութիւնը իրեն վահան առած, և իրեն թշուառ հայրենեացը իրաւունքները բանակի մը պէս դիմացը ձգած, աներկիւղ Բնգղիոյ ատենակալաց խորհրդարանին առջևն ելաւ, և խնդրեց որ Խլանտացիք ուղղափառութեան համար չհալածուին, և ամէնքը կարենան Բնգղիացւոց ու Կովտիացւոց ազատութիւնները վայելել խորհրդարանին մէջ։

Վիտնալով թէ որչափ զօրաւոր է ընկերութեան ու միաբանութեան ուժը, 1823ին հաստատեց Բնկերութիւն ուղղափառաց անունով միաբանութիւն մը, և անոր բարեկարգընթացքովը իր հայրենեաց ազատութիւնը ձեռք ձգելու աշխատեցաւ։ Եւ բանիս համար թէ Բնգղիոյ և թէ Խլանտայի մէջ շատ նեղութիւններ քաշեց, շատ աղգու ու զո-

րաւոր ճառեր խօսեցաւ. և խօսելու համար ամենեւին որոշած տեղ մը չունէր, դաշտերն ու հրապարակները իրեն մէյմէկ պատրաստ ամպիոններ էին։ Խլանտացիք այնչափ վառուեցան () քոնէլին խօսքերովն որ 1826ին գրեթէ ամէնքն ալ մէկ սրտով ու մէկ շնչով ոտք ելած՝ բողոքական և կրօնական ապստամբիւն կ'աղաղակէին։

Տեսաւ () քոնէլ որ Բնգղիոյ տէրութիւնը սկսաւ ակնածել Խլանտացւոց իրաւացի բողոքէն. մէկէն Խլանտա անցաւ, նոր ընկերութիւն մըն ալ հաստատեց որ Բնգղիոյ կ'ըսուէին, ու ինքը կանանչ հագուստով՝ կանանչ կառքի մէջ նստած՝ սկսաւ բոլոր Խլանտա ճամբայ ընել. ուր որ կ'երթար՝ այնպիսի հանդէսներ, այնպիսի պատիւ և ուրախութիւն կ'ընէին իրեն համար որ թագաւորի մը չէ եղած։ Եւ երջապէս 1828ին Բնգղիոյ խորհրդարանը այսչափ միայն զիջաւ Խլանտացւոց աղաչանքին որ անոնցմէ մէկը կարենայ խորհրդարանին անդամ ըլլալ։ Բոլոր Խլանտացիք () քոնէլը առաջարկեցին. և թէ պէտ իրեն մեծ ոսոխ էր Ֆից-Նէւըլ անունով անգղիացին, () քոնէլ անկէ աւելի զօրացաւ. ու թը օր քշեց ընտրութեան քուէարկութիւնը. 3000 հոգի էին վիճակ ձգողները, 982 ոչ ելաւ, իսկ մէկալնոնք բոլորն ալ () քոնէլի կողմն էին, ուստի ծափահարութեամբ և հանդիսով () քոնէլ ընտրուեցաւ խորհրդական 1829ին։

() քոնէլ 58 տարեկան էր երբոր ատենակալ եղաւ. անկէ ետքը սկսաւ իր հայրենեաց իրաւունքները խորհրդարանին մէջ աւելի ազգէկ իմացընել. բայց մէկդիէն ալ կը ջանար որ Խլանտացիք հանդարտութեամբ շարժին ու Բնգղիոյ տէրութեան օրէնքներուն դէմ բան մը չընեն. աս հոգւով քանի մը անգամ Խլանտացւոց ու Բնգղիացւոց մէջ ելած կռիւներն ու խռովութիւնները ինքը դադրեցուց, զէնքերը ձգել տուաւ ու խաղաղութիւն ըրաւ։ Բնկէ ետքը սկը-

սաւ աշխատիլ որ կատարեալ ազատութիւնը ձեռք ձգեն իր հայրենակիցներն ու Լ'նգղիացւոց հաւասար իրաւունք ստանան ամէն բանի մէջ : Վառաստակ տարի կար որ Լ'նգղիացւոց մէջ Խալանտացին ու գերին նոյն պատիւը ունէին , ամենէն կը չարչարուէին ու ամէն պզտի յանցանքի համար չարաչար կը պատժուէին . բայց () քոնէլի արդիւնքովը Խալանտացւոց ան վիճակը բոլորովին փոխուեցաւ :

Լ'նգղիոյ խորհրդարանին առաջարկուեցաւ որ Հրէից ալ ազատութիւն տրուի . և () քոնէլ փառաւորապէս պաշտպան ու ջատագով կեցաւ 1830ին այն առաջարկութեանը , գիտնալով որ անով Խալանտացւոց ազատութիւն ալ աւելի կը հաստատուի : Լ'նով ալ գոհ չըլլալով՝ նոյն տարին Լոնտայի մէջ սկսաւ () քոնէլ զարմանալի ճարտասանութիւն ու զօրաւոր գրեւորներով հրատարակել թէ Բրիտանիոյ փառացը , օգտին , խաղաղութեանն ու յառաջագիմութեանը համար ամենահարկաւոր է որ տէրութիւնը ետ կանչէ ան վճիռը՝ որով Խալանտան Լ'նգղիոյ հետ քաղաքականօրէն միացուցեր էր , և ընդհակառակն պէտք է Խալանտան Լ'նգղիայէն բոլորովին զատուի ու իրեն համար յատուկ ազգային խորհրդարան ունենայ Տըպլինի մէջ (որ Խալանտայի մայրաքաղաքն է) : Եւ որովհետեւ Ուղղափառ ընկերութիւնը իր վախճանին հասեր էր , () քոնէլ նոր ընկերութիւն մը հաստատեց անոր տեղը՝ Բիթրուիան Բողոքարեւոյց անունով , որուն վախճանն էր բողոքել ու խնդրել Լ'նգղիոյ տէրութենէն որ Խալանտան Լ'նգղիոյ հետ միացնող վճիռը ետ կանչուի : Տէրութիւնը աս բանիս բոլորովին դէմ ելաւ՝ վախճալով որ ասոր ծայրը կատարեալ ինքնագլխութեան պիտի երթայ . բայց () քոնէլ ամենեւին չվհատեցաւ . ամբաստանեցին զինքը իբրեւ գրգռիչ և ապստամբեցուցիչ ժողովրդեան , բայց զօրաւոր ապացոյց մը չունէին : Աստի իր

փառքն ալ օրէ օր աւելցաւ , ու առաջ որ անունը մեծ խռովարար գրեր էին՝ անկէ ետքը աշտարար Խալանտայ սկսան անուանել զինքը արժանապէս :

Այլ երջի տարիներս բանտ ալ դրուեցաւ նոյն պատճառաւ , բայց անկէ ալ անպարտ արձրկուեցաւ , և փառքը աւելցաւ . իր կուսակիցները շատցան , Խալանտային Լ'նգղիոյ հետ միանալուն վճիռը ետ կանչել տալու ընկերութիւնը քանի գնաց զօրացաւ , բայց () քոնէլ ալ ծերացաւ մարմնով ու հիւանդութեամբ տկարացաւ : Հարկ եղաւ որ ելլէ ճամբորդութիւն մը ընէ , ինչուն հռովմերթայ , Խալանտայի ուրիշ քաղաքները պտըտի , որպէս զի օդափոխութեամբ առողջութիւնը գտնէ . բայց աւա՛ղ , որ Ն'ենովա քաղաքը հիւանդութիւնը ծանրացաւ , ու ինքը ամենայն հոգեւոր պատրաստութեամբ վախճանեցաւ մայիսի 15ին : Իր սիրտը՝ ինչպէս որ ողջութեան ատենը փափաք ցրցուցեր էր՝ հռովմ տարուեցաւ , իսկ մարմինը իր հայրենիքը : Բոլոր Խալանտասուգ մտաւ իրեն համար . բոլոր իր հայրենակիցները ողբացին զինքը իբրեւ իրենց մէկ հատիկ հայրն ու բարերարը , և իր յիշատակն ու արդիւնքը անմահ ու անմոռաց պիտի մնայ մէջերին յաւիտեան :

Լ'խարհքիս մէջ () քոնէլի նման ճարտասան խիստ քիչ տեսնուած է . իրեն ճարտասանութեան ոճը քիչ մը կը նմանի Վեմոսթենեսի , Վիկերոնի , Սիրապոյի ոճերուն . բայց զարմանալին ան է որ առանց պատրաստութեան կը խօսէր շատ անգամ , ու որ և իցէ բանի վրայ տաքցած խօսելու ատենը՝ յանկարծ տեղւոյն յարմար ինքզինքը կը հանդարտեցնէր : Եւստելու կերպը շատ զօրաւոր էր , այնպէս որ թէ իմաստունը և թէ տգէտը քիչ խօսքով կը համոզէր . ոճը պարզ էր և յստակ , բայց միանգամայն զուարճախօս ու երգիծանող , համառօտ ու յափշտակող : Ինքը բընութեամբ զգուշաւոր էր ու գործու-

նեայ . բոլոր օրը աշխատանքով ու իր հայրենեաց օգտին համար խորհուրդներ ընելու կ'անցընէր , և գիշերները կարդալու հետ ըլլալով՝ քանի կ'երթար իր ճարտասանութիւնը անյաղթելի ուժ մը կ'առնէր : Սեւու արժանի բաներ են այն ատենախօսութիւններն որ Մեգլիոյ խորհրդարանին մէջ ու անկէ ալ դուրս ըրած էր , ու Նարոպայի օրագիրները մեծ խնամքով կը հրատարակէին :

Ըստ թշնամիներ ալ ունեցաւ () քոնէլ , բայց ինքը զանոնք արհամարհելով՝ անոնց թշնամութենէն փնասմը չկրէր . Ռւլանտացիք իրեն շատ ստակ թողակ կապեցին , բայց ինքը ան ստրկին մեծ մասը իր հայրենեաց պիտոյիցը կը գործածէր : Սիշտ կ'ըսէր թէ ով որ դժուարութեց չկրնար յաղթել՝ ինքը նոյն դժուարութիւնները անյաղթելի կ'ընէ , բայց անխոնջութե գիմացը բան չգիմանար : Երբութե ատենն ալ երիտասարդութեան կրակը վրան էր , ինչպէս որ 1840ին խօսած ճառերէն մէկուն մէջ կ'ըսէ . « Մահ տես կը ծերանամ , բայց կամքս նոյն է , այսինքն ազատութիւն հայրենեացս . հոգիս չծերանար , և ձեռուըներս զօրաւոր են հայրենիքս պաշտպանելու » :

() քոնէլ իրեն կրօնական պարտքերուն շատ հաւատարիմ էր . սուրբ խորհուրդներուն ստէպ կը մերձենար բարեպաշտութեամբ , և բոլոր Ռւլանտայի ժողովրդեան բարի օրինակ էր : Ռւլանտասիրութեան հոգի ամենեւին չէ տեսնուած () քոնէլի վրայ , և այնչափ փառաց հասնելէն վերջն ալ առջինին պէս խոնարհամիտ , գթած ու սիրելի էր ամենուն . բարձրահասակ ու յաղթանդամ էր մարմնով , և կերպարանքը նշանական , հագուստը անպաճոյճ , բայց ամէն շարժմունքն ալ ազնուական :

() քոնէլ ամէն մարդու կրնայ ճշմարիտ ազգասիրութեան օրինակ ըլլալ : Հարկ չէ որ ամէն մարդ () քոնէլին լեզուն ու գրիչը ունենայ . բայց

ճշմարիտ ազգասէր ըսուիլ ուզողը պէտք է որ () քոնէլին աստուածապաշտութիւնը , խաղաղասիրութիւնը , անշահասիրութիւնն ու խոհեմութիւնը ունենայ , և ջանայ աշխատի անդադար իր հայրենեացը օգտին ու պայծառութեանը պատճառ ըլլալու : Մն ատեն տարակոյս չունենայ որ իր անունն ալ () քոնէլի անունը պէս անմահ կը մնայ , և ազգին յաջորդներուն օրհնութիւնն ու գովեստները արժանապէս կը ժառանգէ :

2. Ը

Ճշմարիտ հայրենասէրը պէտք է սիրէ իր երկիրը , իր երկրին օրէնքները և ազատութիւնները . և հասարակաց օգուտը անձնական շահէն վեր պիտի դնէ :

ԱՆԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սարգիսի նեայ երկարութիւնը :

Ինչպէս որ առողջ օդի ու աղէկ կլիմայի մէջ ապրիլը մարդուս առողջութեանն ու երկար ապրելուն պատճառ է , ասանկ ալ քաղաքականութիւնն ու կրթութիւնը մարդուս երկայնակեցութեանը մեծ պատճառներէն մէկն է . և աս բանս քանի կ'երթայ՝ Նարոպայի մէջ աւելի յայտնի կը տեսնուի . վասն զի եթէ մէկը նոյն երկրի մը մէջ քաղաքականութիւնը չծաղկած ատենուան մեռնողներուն թիւը ծաղկած ատենը մեռնողներուն հետ բաղդատելու ըլլայ՝ մէկէն տարբերութիւնը կ'իմանայ : Նա ահա ասանկ բաղդատութեամբ հոս դնենք Նարոպայի քանի մը գլխաւոր տէրութեանց մեռնողներուն թիւը , որով կը տեսնուի թէ որչափ տարուէ տարի մեռնողները պակսելու վրայ են .